
KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

ESSZÉK VERSEKRŐL*

JUNG KÁROLY: ŐSZELŐ A BIRTOKON

Sok jó verset olvashattunk 1989-ben, választani nehéz volt tehát a szívünkhöz nőtt versek között. Hogy Jung Károly versére mutatok a *Híd* múlt évi októberi számából, azért teszem, mert a szép kert-versek közül is kiemelkedik teljeségbenyomásával, nézzem akár a kisvilág és a nagyvilág, akár a tárgyi világ és a gondolati létértelmezés jelenlétét a versben, az én és a világ között támasztott párbeszédet, a Térnek és az Időnek a zártságát, egyúttal pedig határtalanságát – általában az élmény biztos és költői megfogalmazását a vers törvényei szerint.

A képzelet merészen indázik, ahogyan az élmény ösképe, az istengyalulta tők a kertben, a „birtokra” ültetett württembergi fenyő törzsén felkúszik. Mert magasba szeret törni ez az ősi emberi táplálék, szemnek és ínynak kedvence, és formáz virágzása idején csodálatos nyári karácsonyfát, s lesz ez a kép versben „egy örült karácsonya” – s abban a pillanatban, ami hétköznapi s talán megmosolyogtató *látvány*, egyszerre *látomássá* változik át, s befonja az Időt is – a vetés tavaszától a termést betakarító őszi, a télre asszociáló Horáctól és Berzsenyitől (a „közelítő télre” gondolva) az őszt ünneplő Petőfiig, s egy kisebb körben a dolgozószoba idilljét a könyvek között díszelő tők képében.

Úgy látom, benne van ebben a versben minden, amit szeretek a költeményekben: az asszociációk szabad áramlása, a képzelet merész kirándulásai, a valóság gazdagságának tárgyi bizonyítékai, azután a hétköznapi lét, majd egy emelkedettebb szinten érzelemben és gondolatban megnemesedett vetületei, azután a művelődéstörténet egyetemességébe ágyazódó képzelet Horatiustól Szondi Lipótig, s nem utolsósorban a verscsavarítás, amely a költői gondolkodásnak tündéri varázsát adja!

BORI Imre

* Elhangzott az Újvidéki Televízió *Alkotóműhelyének* 1990. február 19-ei adásában, melyben hét irodalomkritikus egy-egy költeményt emelt ki az elmúlt év jugoszláviai magyar versterméséből

CSÖRGITS JÓZSEF: ÉRIK A TÖK? ZAJLIK A BÁL

Csörgits József költeményének kételemű – kérdő és kijelentő mondatos – címe többszólamú és ellenpontozott bálélmény kifejezését ígéri: olyan élményét, amelynek lehetséges pozitív, öröms tartalmához a megelőnek fenntartásos, sőt ironikusan-elutasító a viszonya.

ÉRIK A TÖK? ZAJLIK A BÁL

ellenfél nélküli győzelem minden tánc / a páholy felőli köszönés-fogadás / oh, mily szép ragyogás / ruha, társválasztás / határozatokról lógó kitermelt lajhár / felvonulnak a nyolcvanas évek / bokájukat mutagató vénék / hogy padlóba roppják a szégyent /

MOST PEDIG EL DA-DA

DADOGOM

A MÁSSAL ÍRATOTT

GO-GO GOVOROM:

HOGY ÖRÜLÖK

HOGY JÓ

ÉN ÉS ITT

CSAK MOST

HÁT KÖSZÖNÖM

BŐR ALATT REJTŐZKÖDÖM

Te rosszkor születted / ha ebből nem ettél / markolni nem mertél / de aki kívánta / a folyón magát átmarta / benzinét nem sajnálta / a zenekartól magát eldönteni nem hagyta / csökken a számunk rippen-ropp / szárny nélkül is robotok /

MOST ISMÉT EL DA-DA

DADOGOM

MÁSSAL ÍRATOTT

GO-GO GOVOROM

HOGY ÖRÜLÖK

HOGY JÓ

MERT ÉN ÉS ITT

CSAK MOST

A BŐRBŐL ÁGASKODVA

KISZABADULOK

E rétegezett élménytartalom szimmetrikus szerkezetben ölt alakot: egy-egy líró-reflexív (illetve önreflexív) prózaversbetétben, s egy-egy verssorokba

tördelt, tipográfiaailag is elkülönített monológban. E négy szerkezeti elem szabályosan váltja-ellenpontoszza egymást, s már ezzel a komponálástechnikával is erőteljes hangsúlyt kap a *többszólamúság*.

S az indítás, az első prózaversbetét közvetlenül is jelzi az olvasónak, hogy itt nem holmi egyszerű és impresszionisztikus bálélményről lesz szó, hanem polifonikusról és egzisztenciálisról, s nem is időtlenről, hanem időben pontosan meghatározottról: *felvonulnak a nyolcvanas évek / bokájukat mutogató vénék / hogy padlóba ropják a szégyent...*

A közösségi szégyent, a kollektív lét szégyenét részletezi aztán a második, immár önreflexív prózaversbetét, amely e negatív létélménynek *kisebbségi* árnyalást is ad: *csökken a számunk rippen-ropp / szárny nélkül is robbogok...*

S hogy konkrétabban *milyen és hol* is zajló létszámcsökkenésről van szó, azt már az előző, az első versmonológ is egyértelműen jelezte, s még egyértelműbbé teszi a második, verszáró monológ rész a szólam megismétlésével, nyomatékosításával: MOST ISMÉT EL DA-DA / DADOGOM / MÁSSAL ÍRATTOTT GO-GO GOVOROM...

Ha mindemellett kiemeljük még azt is, hogy az első monológ rész a bálélmény egzisztenciális voltát, a táncos-duhajos nyomorúság bizonyos sorsszerűségét a BŐR ALATT REJTŐZKÖDŐM kinyilatkoztatással jelzi, a második, a zárórész pedig A BŐRBŐL ÁGASKODVA KISZABADULOK groteszk képével: akkor még nyilvánvalóbbá lesz, hogy Csörgits József kisebbségverse a lehetetlen feszülés, az önbőrből való képtelen kibújás, a vereségre ítélt önmeghaladás-kísérlet súlyos létélményének biztosít tartós formát, sikeres esztétikai megvalósulást.

BOSNYÁK István

VARGA SZILVESZTER: ÁRPÁDFA

Prózaíróink legifjabb nemzedéke ékes példákkal bizonyította, hogy a múltba fordulás nem a jelenből való menekülés, hanem modern művészi téma is lehet. A lírában már sokkal ritkább a múltidézés, különösen az olyan hangú, amelyen Varga Szilveszter szólal meg.

Az avantgárd előtt költészeti minták alapján az elmúlt idők megverselését aligha képzelhetjük el ah!-ok és oh!-ok nélkül, csak patetikus vértetben. Az avantgárdnak nem volt témája a múlt. Ezért is érdekes, hogy a kitapinthatóan a modern költők iskoláját kijárt Varga Szilveszter nem a jövőjét, a jelenét, hanem a gyökereit keresi.

Az Árpádfa című költeményében a régmúlt keveredik a közelmúlttal és a jellel. Minden dagályosságtól mentesen, sőt profánul, ha tudjuk, hogy a költő szülőfaluja, Moravica újratelepítésének évfordulójára írta. Hatalmas kiterjedésű teret zár körül alig pár soros versével, nem csupán a nagybőgő alakú tájat, hanem legendát és valóságot, mítoszt és reáliákat, megéltet és emlékeket. Nem csoda, hogy szinte tapintható energianyalábok villóznak sorai között; és ez az energia a játékosságban ölt formát. A költői játék, ez az intellektuális ipi-apacs igazi és mély élményre alapul, az önemésztő történelmi nemzetsorsra, valamint a létformának a táj általi determináltságára. A közép-kelet-európai létképlet szorításától képtelen megszabadulni Varga Szilveszter, ezért jelennek meg verseiben tájba kapaszkodó emberek, ezért van sajátos hangja versbeszédének, és költői érettségét dicséri az a közvetlenség, amelyel a determináló múlthoz tud nyúlni.

FEKETE J. József

BOZSIK PÉTER: *MIRE*

Bozsik Péter tavaly megjelent első verseskötetének címe *Visszakézből*, s amint a cím is jelzi, verseiben többnyire az indulat, az érzelmi felfűtöttség irányítja a nyelv- és képkezelést, a formát, a költői magatartást általában. Van azonban egy sor olyan költeménye is a kötetben, amelyekben e világostrom megszeli, hangja hígadtabb, csendesebb lesz, nyelve, költői képei áttetszőké válnak, formái pedig szabályok közé vonulnak vissza. Ennek az elégikusabb, lágyabb vonulatnak egyik legszebb, legtisztább darabja a *Mire* című vers.

Egyetlen mondatból áll, egyetlen ellentétet vezet végig, a jelennek és a jövőnek az ellentétét, de ebbe a szembesítésbe annyi mozgalmasságot, annyi vibráló feszültséget tud beleszőni a költő, hogy a vers jelentésszintje végül is rétegessé, bonyolult viszonyok rendszerévé válik. Ezt elsősorban az idősíkok és a nézőpontok egyesítésével, egybeolvasztásával éri el; nem különíti el élesen a két pólust, a jelen és a jövőt, hanem folyamatot ábrázol, az elmúlásnak, a megsemmisülésnek a természetes folyamatát. A *partot homokká locsoló tenger* képét állítja minden emberi cselekvésnek, az egymást súrló szavaknak, a viszályoknak és a szenvedéseknek a hátterébe, s innen szemlélve kétféleképp mutatkozik meg számára a jelen: az, amit az időbeli közelség végtelen, soha elmúlni nem akaró zavaros tákolmányoknak mutat, az időbeli távolságból, a jövőből nézve kristálytisztának, de ugyanakkor – mulandósága miatt – értelmetlennek is látszik.

Bozsik Péter ebből a verséből kiiktat minden aktualitást, az ábrázolt táj kihalt és steril; képeit látszólagos egyszerűséggel, látványos stíluseszközök

nélkül alkotja, s el tudja bennük érni azt, amit a romániai Szávai Géza a költőtől elvár: azt „a hihetetlen, végtelen műgondot... melynek célja áttetszővé tenni a nyelvet”, mert „minél áttetszőbb a nyelv, annál inkább látható az, amit (vele) megmutatni kíván az író”.

HÁSZ-FEHÉR Katalin

JUNG KÁROLY: FÚJNAK A BÖJTI SZELEK

A folklorista Jung Károly bemutatásra választott verse mind tartalmi, mind pedig formai tekintetben költészetünkben rendhagyó rétegezetszerű, sajátosan bonyolult költemény, kétségtelen, hogy benne a költő valami nagyon személyeset fogalmaz meg, amit inkább érezni, mint minden vonatkozásban érteni lehet. Talán elnézést is kellene kérni, mert elmondásra alkalmas vers helyett inkább olvasásra, vizuális befogadásra alkalmas verset választottam ebbe a tévé-műsorba. Annak ellenére, hogy az írott szöveg látható, megmutatható a képernyőn, a tévénező is inkább a fülével, mint a szemével „lát”. Ezért kértük meg a legértőbbet, a költőt, tomácsolja ő a versét.

A vers felső rétege folklorisztikus elemeket tartalmaz, „A nép tana” szerint, kissé vaskosan, említi a „kan böjti szelek”-et s a velük keveredő, nőinek mondott esőt. De a közt felseprő szelek nemcsak tisztítanak, hanem gazt, dudvát sodornak maguk előtt, s ez elől keres mindenki magának, ahogy tud, menedéket.

Ez a versnek már második, mélyebb rétege, amelyet másféle kifejezések értelmeznek, mint például a „contra corsagh”, a „zagyva, megfordult” idő s ez emlékezésre felszólító „remember”. Az egyik, a „corsagh”, archaikus írással, ravaszul csinált mai szó: korszak, a másik – a megfordult idő – Hamletet idézi, a kikökkent időt, az angol szó pedig a civilizált Nyugat felé fordítja figyelmünket. A múltra, az irodalomra, az európaiságra történő utalás nyilván ellenpontoszó szereppel kapott helyet a versben. Ellenpontoszása ez a vaskos népiességek éppen úgy, mint a böjti szelek átvitt értelmezésének.

Még csak egy apró részletre kívánnám felhívni a figyelmet. A mottóra. Csupán ennyi: „Hm”. De Dérytől van, jelzi a költő. Nem véletlenül. Déry életében ugyanis gyakran fújtak azok a bős böjti szelek. A hangutánzó szónak különösen fontos szerepe van: Hát akkor Mi lesz? – kérdezi vele a költő. Egyszerre elgondolkodást, tünődést, bizonytalanságot, kételkedést fejez ki. Azt, amit a vers. A választ majd az utolsó sor adja meg: „Ne dudóm!” Kiszolgáltatott vagyok, de akkor is gúnyt űzők belőled: itt az alfelem, te böjti szél!

GEROLD László

CSORBA BÉLA:
ELEGICO-ÓDA
EGY FELVILÁGOSULT FÉRFIÚHOZ

Az utóbbi évek során, amikor gazdasági és társadalmi válságunk egyre mélyebb pontokat ért el, költészetünkben fölerősödött a közéleti témák megveréselésének igénye. A hosszú hallgatás és a huzamos félelem időszaka után csaknem sisteregve törtek felszínre mindazok a kiáltások és szitkok, amelyek nemrégiben még teljesen elképzelhetetlenek voltak az egyébként is rossz akusztikájú vajdasági térségeken. A hagyományos szépség és az újdonság jegyében alkotók mellé fölzárkóztak azok a fiatalabb évjáratú költők, akik a létünket meghatározó gondokról már nem akarnak és nem tudnak áttételek, rejtjelek segítségével szólni.

Közülük való Csorba Béla is. *Rögeszmelet* című kötetének tanúságaként újabban a konzekvenciák végső levonásáig jutott el, addig a pontig, ahol az elme fájdalma már gyakran csak megbotránkozató gesztusok révén nyerhet hiteles költői formát. Ezúttal azonban mégis egy hangvételeben visszafogottabb versére esett a választásom, egy olyan költeményre, amely látszólag ráérősen, már-már szenttelenül sorakoztatja föl a tényeket, hogy aztán végül annál megrohanóbb erővel kínálja fel a végső tanulságot.

Eleinte fogalmunk sincs arról, ki is a versbe foglalt férfi, aki légkondicionált hivatalában, az esőcsapta fákra bámulva ki, mondatai lekerekítésén fáradozik. Sőt, a továbbiakban a költő egy figyelemaltató megállapítást is beékel a versbe. „Belül tán valahányan ilyenek vagyunk” – közli, a záradékban azonban met szetten adja tudtul, hogy ez a „felvilágosult férfiú” valójában hatalombitorló, hiszen a magasban, ahova feltornázta magát, egyetlen nagy élménye van, az, hogy „Már majdnem szabályos a nép!” S e mögött az idiotikus cél és fantáziátlan vágyképzet mögött aztán, mintegy a vers meghosszabbításaként, megképlik előttünk a „szabályosságra” ítélt, ezredévek óta vonuló megalázottak végtelen serege.

A költő persze védtelen vidám hőse ellenében. De legalább megnevezte őt, halvány reményét csillantva meg annak, hogy egyszer talán mégis kivesznek majd ezek a mítoszok léggömbjével föl-fölszálló derék férfiak.

UTASI Csaba

SZIVERI JÁNOS: APPENDIX

Nehogy csempészés vádjával illessenek, ezért előre kell bocsátanom, az Appendix című Sziveri-vers, amelyről néhány szót szeretnék mondani, a Budapesten megjelent *Mi szél hozott* c. verseskötetből származik. Akik ismerik Sziveri János sorsát, azok tudják, hogy a szóban forgó vers szorosabban kötődik a Vajdasághoz, mint igen sok azok közül, amelyek tavaly nálunk jelentek meg. Nem csupán azért, mert a vers befejezésében kétszer is találkozunk a Szabadka városnévvel, hanem amiatt, minthogy senkinek sem vált olyan mértékben sorsává a Vajdaság az utóbbi években, mint Sziveri Jánosnak.

Az Appendix c. versnek már indítása itteni gyökerekre utal: „négy éve már hogy elmúlt az ősz” – állapítja meg Sziveri az 1987-ben íródott versben, s ezzel az 1983-as évre utal, amikor őt és társait a hatalom durván ellökte a fiatalok művészeti folyóiratának kormányrúdjá mellől. Annak a belső ellentmondásnak az esztétikai egysége teszi rendkívülivé e költeményt, amely első olvasásra is szembe tűnik. Egyfelől egy olyan valaki áll a vers mögött, aki pokolnak érzi az életet, és búcsúzik tőle, miközben betegségének érzékelhető tüneteit, anyagi körülményeinek sivárságát, létélményének tartalmatlanságát is megemlíti, sőt annak a városnak is féljobbot mond, amely átmenetileg menedéket adott neki. Másfelől viszont az a félelmetes önuralom nyugtöz le, amely közvetlenül vádló szavak helyett tárgyilagos mérlegelésnek, öniróniának és humornak ad helyet lazán ritmizált sorokban. Ez a fiatal költő eljutott oda, ahol a legtöbb embert pánik fogja el, s inkább átkozódik vagy költőként elhallgat, semhogy ön maga fölé kerekedne, semhogy rezdüléseit figyelhetné. Sziveri úgy mutatja be helyzetét, saját kínjait, mint a körülötte levő dolgokat. Nem elfogult, nem patetikus, nem bosszúálló. Vállalja sorsát, amelyért saját magát is felelősnek tartja. Ezért nemcsak mint költőt, hanem mint embert is becsülnünk kell.

VAJDA Gábor